

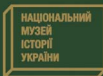
МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ МУЗЕЙ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Науковий вісник Національного музею історії України

Матеріали щорічної науково-практичної конференції Національного музею історії України: статті публікації повідомлення

ISSN 2618-0235

Збірник наукових праць
Видається з 2016 року

Випуск 4

2019

УДК 069:94+902(477)(082)

Наукове видання

Затверджено до друку Науково-методичною радою Національного музею історії України.
Протокол № 6 від 29 травня 2019 р.

Редакційна колегія:

Т. В. Сосновська (голова), А. Г. Богдалов, к. і. н. В. Ю. Арістов, к. і. н. А. С. Бойко-Гагарін, д. і. н. Л. В. Вакуленко, к. і. н. В. М. В'ятрович, к. і. н. Б. М. Галайко, д. і. н. В. Ф. Деревінський, к. і. н. К. Л. Діса, к. і. н. С. В. Діденко, к. і. н. Я. В. Затилюк, к. і. н. О. С. Ішук, к. і. н. Л. С. Клочко, к. і. н. Л. В. Кулаковська, І. М. Кулик, к. і. н. С. А. Купрієнко, к. і. н. Т. О. Куцаєва, О. С. Кучерук, к. і. н. О. В. Ліфантій, Ю. В. Осташевська, к. і. н. Б. К. Патриляк (відп. ред.), д. і. н. І. К. Патриляк, к. і. н. Ю. Б. Полідович, к. і. н. О. О. Попельницька (відп. секретар), к. і. н. О. Б. Походяща, О. О. Пукліна, к. і. н. А. О. Руккас, М. І. Савчук, д. і. н. О. В. Симоненко, к. і. н. Б. О. Скопненко, к. і. н. О. Г. Сокирко, к. і. н. М. А. Срібна, М. О. Стрельник, к. і. н. О. Н. Фрасинюк, д. і. н. М. В. Яременко.

Усі матеріали рецензовано.

Науковий вісник Національного музею історії України. Збірник наукових праць. Випуск 4 / Відп. ред. Б. К. Патриляк. – Київ: Національний музей історії України, 2019. – 742 с.

Збірник наукових праць, до якого ввійшли статті, написані на основі доповідей, виголошених на щорічній науково-практичній конференції Національного музею історії України у 2018 р. Розрахований на фахівців у галузі музеєзнавства, музейних працівників, викладачів, аспірантів, студентів вищих навчальних закладів гуманітарного профілю.

УДК 069:94+902(477)(082)

Автори вміщених публікацій висловлюють власну думку, що не обов'язково збігається з поглядами членів редколегії і несуть відповідальність за достовірність наведених фактів.

Усі права застережені. Передрук можливий зі згоди редакції та авторів статей.

© Автори статей, 2019
© Національний музей історії України

УДК 739.2.01:391.7(084.1)

Удовиченко Ірина Володимирівна
старша наукова співробітниця
відділу “Історія ювелірного мистецтва в Україні”,
Музей історичних коштовностей України –
філіал Національного музею історії України
(Київ, Україна)
iryna_udovychenko@ukr.net

Iryna V. Udovychenko
senior research fellow,
Department “Museum of Historical Treasures”,
branch of the National Museum of Ukrainian History
(Kyiv, Ukraine)

**БИТВА З ЧУДОВИСЬКОМ:
ЯЗИЧНИЦЬКА, ХРИСТИЯНСЬКА ТА ПОСТМОДЕРНІСТСЬКА ВЕРСІЇ, ЗОБРАЖЕНІ НА ПРЕДМЕТАХ
ЮВЕЛІРНОГО МИСТЕЦТВА**

**BATTLE WITH THE MONSTER: PAGAN, CHRISTIAN AND POSTMODERN VERSIONS, DEPICTED ON
THE OBJECTS OF JEWELRY ART**

Анотація

В дослідженні проведено діахронний аналіз композиції “Битва з чудовиськом”, зображеної на предметах ювелірного мистецтва, показано зміну уявлень про сутність чудовиська й мету боротьби з ним. Проведено пошук інтерпретацій та наративних джерел, що відповідають зображенням битви з чудовиськом на ювелірних творах у культурах періоду античності, а також у композиціях християнської та постмодерністської доби.

Ключові слова: філософія ювелірного мистецтва, битва з чудовиськом, постмодернізм, скіфська доба, християнство, святий Георгій, архангел Михаїл, аберація особистості.

Summary

Diachronic analysis of the composition “Battle with the Monster”, depicted on the objects of jewellery art, is conducted in the research. The change in perception of the monster’s nature and the purpose of the struggle with it is demonstrated. The search for interpretations and narrative sources is conducted, which correspond to the images of the battle on the ancient jewellery and compositions of the Christian and Postmodern eras

Key words: philosophy of jewellery art, battle with a monster, Postmodernism, Scythian age, Christianity, St. George, Archangel Michael, aberration of personality.

Колекція Музею історичних коштовностей України (далі – МІКУ) має не лише історичну та матеріальну цінність, а також є джерелом інформації для реконструкції світогляду давніх народів. Деякі ідеї зазнають трансформацій і доходять до наших часів, а метод діахронного аналізу дозволяє спостерігати за процесами розвитку певної проблематики, яка турбує людей різних епох і залишає відбиток на мистецьких творах.

Одним із таких сюжетів, який промандрував крізь віки, є битва з чудовиськом. Метою цього дослідження не є аналіз усіх відомих зображень – для нього було обрано лише кілька зображень, які є своєрідними маркерами епохи та візуалізують елементи панівного світогляду в різні часи на території України.

У розвідці проаналізовано зображення битви з чудовиськом на предметах ювелірного мистецтва трьох історичних періодів:

- античності: експонат скіфської колекції Музею історичних коштовностей України IV ст. до н. е.;
- періоду панування християнської ідеології: кілька предметів XVI–XVIII ст. з МІКУ;
- сьогодення: сучасний ювелірний твір відповідної тематики, який не є експонатом музею.

Під час розкопок О. С. Мазаракі в 1897 р. неподалік с. Вовківці Сумської обл. у багатому чоловічому похованні другої пол. IV ст. до н. е. було знайдено золотий начільник довжиною 38 см (рис. 1), який прикрашав кінську вузду, а також нащіпки у формі крил¹. У верхній частині начільника – зображення голови з виряченими очима, великий ніс, кучерява широка борода, густе волосся, перев’язане мотузкою (рис. 2). Постаць фрагментарна, навіть схожа на маску, проте навіть фрагмент дає можливість відчути сильне напруження.

Нижче зображено драконоподібну двоголову істоту, вишкірені паці якої звернені до бородатого героя. В істоти крила і довгий хвіст, вкритий лускою. Чудовисько поєднує різні стихії: воду, повітря, землю. Якщо вважати S-подібні завитки під пащею язиками полум’я, можна припустити, що чудовиську підвладний і вогонь. Але все одно герой перемагає, про що свідчить композиція зображення. Дослідники² вважають, що герой має звірині риси.

1 Знахідки з поховання неподалік с. Вовківці експонуються в залі № 1 експозиції МІКУ.

2 *Безсонова С. С.* Образ собако-птаха у мистецтві Північного Причорномор’я скіфської епохи // Археологія. — 1977. — Вип. 23.

Таке трактування образу героя відоме у скіфському мистецтві: звіроподібні люди (можливо, арімаспи) на дзеркалі з Келермесського кургану зображені під час битви з грифоном³.

Зображення чудовиська на вовківецькій пластині у публікації Ю. Білана та А. Іваненко⁴ були інтерпретовані як зображення двоголового пса Орфа, рідного брата Цербера, який стеріг отари Геріона⁵.

Герой, який не цілком відділився від світу природи (бо має певні звірині риси), вступає у боротьбу з монстром. Монстр – насамперед уособлення давнього страху людини перед незрозумілим, наповненим небезпеками світом. А базовий страх давнього людства перед силами природи породив перший рівень монстрів – страховиськ (у нашому випадку – це істота із двома головами). Проте людина долає страх, долає монстра.

Люди об'єднуються у спільноти з певною ієрархією. З розвитком центральної влади у скіфському суспільстві актуалізувався культ героя. “Перемога над драконом – втіленням злих сил – символізувала обрання на царство. Про значення цього сюжету у скіфському середовищі можуть побічно свідчити сцени боротьби з чудовиськами на горитах головних персонажів на пекторалі з Товстої Могили”⁶(рис. 3). Пектораль із кургану Товста Могила (Дніпропетровська обл.) була знайдена під час розкопок в 1971 р. експедицією під керівництвом Б. Мозолевського⁷. Він опублікував цю знахідку⁸ й так описав зображення на крихітних горитах у верхньому ярусі: “Звір стоїть із вигнутою спиною зліва. Чоловік, припавши на коліно, простяг руку до його голови. Другу руку зігнуто в лікті за головою, ніби людина замахується на чудовисько списом”⁹.

Тобто такий тип іконографії дає підстави розглядати перемогу над чудовиськом як спосіб набуття найвищого статусу в суспільній ієрархії.

Можна виділити ще один семантичний вид битв – змагання не з персоніфікованим страхом чи за набуття статусу, а боротьба з персональним ворогом. Оскільки скіфи були іраномовними племенами, варто звернутися до іранських нарративів стосовно битви з чудовиськом: “...в нартському епосі помста за батька є головним подвигом героя Батрадза, Авестійський Траетона помстився злому дракону Ажі-Дахаки, який убив його предка”¹⁰.

На зображеннях, що містяться на золотих скроневих підвісках IV ст. до н. е. з колекції МКУ¹¹, знайдених у кургані № 4 біля с. Новосілка Черкаської обл., предок помирає, подоланий чудовиськом (рис. 4). Але нащадок-герой помститься чудовиську: битва з ним – це помста особистому ворогу.

Отже, у боротьбу з чудовиськом скіфської доби вступає герой. Зло присутнє в його світі: це страховисько з кількома головами або вбивця предка. Дещо схожий на звіра герой є або частиною цього світу, або царем – переможцем, кращим воїном. Його боротьба – це спосіб життя, його подвиг – встановлення порядку, повернення гармонії, порушеної ворогом.

Перш ніж перейти до розгляду зображень на предметах ювелірного мистецтва XVI–XVIII ст., слід звернути увагу ще на одне зображення скіфського періоду, яке є наче містком, перекинутим із язичницької античності до християнської доби.

В залі № 2 МКУ представлені срібні прикраси кінської вузди, в 1979–1981 рр. знайдені під час розкопок кургану Огуз (Херсонська обл., IV ст. до н. е.) експедицією Ю. Болтрика.

Дві дзеркально симетричні пластини (рис. 5) мають спільні та відмінні риси. На них зображені молоді вершники в коротких туніках, волосся зачесане назад, босоніж. Права рука стиснута в кулак і войовничо занесена над головою. Кінь пружно піднявся на задні ноги, а передніми топче худорлявого (на лівій пластині навіть помітні ребра) хижака з родини котячих. Вершник дивиться на звіра, а той наче й не збирається протистояти: спокійно озиряється, стоїть всіма лапами на землі, готовий прийняти удар.

Трактування образу фракійського вершника дослідники¹² вважають надзвичайно складним завданням через відсутність нарративних джерел. З-поміж інтерпретацій згаданого образу хотілося б звернути увагу на гіпотезу про героїзацію померлого. Ще Геродот писав про ставлення фракійців до смерті, яку вони сприймали як радісну подію, на відміну від народження дитини, бо на дитя в цьому світі чекають страждання: “Уявлення фракійців про потойбічне життя, де на них чекає вирій, який обіцяв Салмоксис, відрізнялись від грецьких з їх похмурим загробним життям у царстві тіней Аїда”¹³. Фракійський вершник – переможець, він витримав випробування життям і розпочав подорож до царства Салмоксиса, де на нього чекає безсмертя.

Ця іконографія особливо цікава, оскільки є предтечею композиції із зображенням дива св. Георгія зі змієм.

Християнська догматика поділяє світ на людський і божественний. У них два найвідоміші переможці чудовиськ, св. Георгій (або Юрій) Зміборець та архангел Михаїл, – вже не герої, як у добу античності, а духовні постаті.

– С. 16

3 Міф про арімаспів, записаний Геродотом, розповідає про битву із грифами, які охороняли золото.

4 Білан Ю. О., Іваненко А. О. Досвід реставрації та реконструкції одного з вуздечкових наборів з кургану Товста Могила // Музейні читання. Матеріали наукової конференції “Ювелірне мистецтво – погляд крізь віки” (Музей історичних коштовностей України, 21–22 листопада 2016 р.) – Київ: Фенікс, 2017. – С. 48–64.

5 Грецький міф про десятигидний подвиг Геракла (здобуття отар Геріона) вилетений Геродотом у одну з легенд про походження скіфів.

6 Безсонова С. С. Образ собако-птаха... – С. 18.

7 Пектораль експонується в залі № 3 МКУ.

8 Вертієнко Г. В. Іконографія скіфської есхатології. – Київ: Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України; Видавцтво Олег Філюк, 2015. – С. 29.

9 Мозолевський Б. М. Товста Могила. – Київ: Наукова думка, 1979. – С. 86.

10 Безсонова С. С. Образ собако-птаха... – С. 18.

11 Зал № 1 експозиції МКУ.

12 Топоров В. Н. Еще раз о фракийском всаднике в балканской и индоевропейской перспективе // Балканские чтения-I: Образ мира в слове и ритуале. – Москва: Институт славяноведения и балканистики РАН, 1992. – С. 4.

13 Фракійське искусство и культура болгарских земель. Каталог выставки. – Москва: Советский художник, 1974. – С. 7.

На срібних застібках окладу Євангелія кін. XVII – поч. XVIII ст. зображено св. Георгія та архангела Михаїла (рис. 6)¹⁴. Дарчий напис свідчить, що оклад зроблено на замовлення полковника Д. Апостола – гетьмана Лівобережної України в 1727–1734 рр.

Архангел Михаїл і св. Георгій зображені над тілами переможених драконів. Обидва вони в шоломах із плюмажем, ошатною вбранні, зі зброєю, але в архангела в руках спис і меч, а у святого – спис і хрест. Відмінною рисою є і наявність крил у архістратиґа Михаїла та переможеного ним Люцифера. Ісус, звертаючись до апостолів, сказав: “Ось Я владу вам дав наступати на змії та скорпіонів, і на всю силу ворожу, і ніщо вам не зашкодить”¹⁵, – і майстер вигравіював ту мить, коли герої стоять на тілах переможених ворогів.

Св. Георгій, як описано в його Житті¹⁶, був воїном і щирим християнином, який не відрікся від віри у Христа навіть під страшними тортурями. Після мученицької смерті (йому відрубали голову) святий здійснив подвиги, одним із яких була битва з чудовиськом. У озері біля м. Бейрут жив змії, який чинив людям багато зла. Місцевий цар за намовою демонів, які ховалися в ідолах, вирішив дати на відкуп ворогові дітей своїх підданих. Коли мала загинути донька царя, на білому коні з’явився св. Георгій: “Щосили вдаривши змія в пашу, проштрикнув його та притис до землі; кін же святого топтав змія ногами”¹⁷. Потім св. Георгій сказав людям, що вони врятуються лише завдяки вірі в Ісуса Христа. І мешканці Бейрута увірували: “Тих, хто хрестився, було 25 тисяч чоловік, не враховуючи жінок і дітей”¹⁸. Д. Ростовський пише, що Георгій Змієборець “...зберігає кожну душу правовірну помічку своєю <...> від гріха – як від змія смертоносного, – так, як він врятував згадану дівчину від змія...”¹⁹.

Битва архангела Михаїла точилася в іншій площині. В “Одкровенні Іоанна Богослова” Михаїл вступає у бій зі змієм, бо той переслідує жінку, зодягнену в сонце, з місяцем під ногами та з вінком із дванадцяти зір на голові²⁰. Не заглиблюючись у цей образ, який інтерпретується по-різному, слід звернути увагу на характеристику змія, який переслідував жінку: він – той, хто робить наклепи перед Богом. За жінку вступається архангел Михаїл зі своїм воїнством: “І сталася на небі війна <...> І скинений був змії великий, вуж стародавній, що зветься диявол і сатана, що зводить усесвіт, і скинений був він додолу, а з ним і його анголи були скинені. І я почув гучний голос на небі, який говорив: Тепер настало спасіння, <...> бо скинений той, хто братів наших скаржив, хто перед нашим Богом оскаржував їх день і ніч!”²¹.

Питання вже не у фізичному виживанні (як у випадку зі скіфським монстром), а у відновленні справедливості. Св. Георгій не просто рятує дітей м. Бейрута від загибелі, а повертає у свою віру містян, рятує їхні душі. Архангел Михаїл не вбиває Сатану, а скидає його з небес, очищаючи простір від скверни наклепу, бо Сатана – наклепник. Ця конотація поширюється і на образ змія, переможеного св. Георгієм. На окладі Євангелія, створеному українським золотарем І. Равичем (1677–1762) на замовлення Видубицького монастиря, св. Георгій заганяє списа в пашу монстра (рис. 7).

У фондівій колекції МІКУ зберігається рідкісний золотий дукач (оскільки відомі переважно срібні дукачі) із зображенням “Чуда Святого Георгія” (рис. 8): герої вражає ворога в пашу, бо слово несправедне – ворог. Звужується коло – від боротьби із природними страховиськами до битви з культурними монстрами.

Підвіска XVI–XVII ст., на якій відтворено сюжет “Чудо Святого Георгія” (рис. 9), є унікальною, оскільки вона зроблена у двох країнах. Основна частина прикраси із зображенням св. Георгія на здібленому білому коні була виготовлена в Німеччині. Її придбав чернігівський полковник Я. Лизогуб (про це свідчить вирізьблене ім’я власника). Потім місцеві майстри закріпили її на срібній фігурній пластині, прикрасили вставками із сапфірів і перлів. У такому вигляді цей предмет Я. Лизогуб подарував ризниці Троїцького монастиря Чернігівської єпархії.

На підвісці зображено мить, коли св. Георгій вражає змія списом. Та при ретельнішому огляді можна помітити дивну деталь – голову в лапах чудовиська. Якщо збільшити зображення голови св. Георгія та голови в лапах змія, можна помітити спільні риси: високе чоло, зачесане назад хвилясте волосся, намічені вуса та бороду, – тобто в лапах дракона міститься голова святого. Оглянувши велику кількість ікон із сюжетом битви св. Георгія зі змієм, ми не змогли знайти пряму аналогію. Але існує зображення “Св. Георгій-кефалофор” (св. Георгій тримає в руках власну голову) – іконографічний тип, поширений у XV–XVII ст. На іконі XVI ст. з Державного музею образотворчих мистецтв ім. О. С. Пушкіна (м. Москва), крім зображень, на сувоях св. Георгія та Христа є написи: “Видишь, что сотворили беззаконные, о Слово. Видишь главу, за Тебя отсеченную” та “Вижу тебя, о, мученик, и даю тебе венец”²². Отже, справедливість тріумфує: є вищий суддя, який все бачить, захистить, нагородить після мук і страждань.

14 Описані у статті предмети XVI–XVIII ст. експонуються в залі № 6 МІКУ.

15 Євангеліє від Луки (10:19) // Біблія. Новий Заповіт / Пер. І. Огієнка / [Електронний ресурс]: Библия онлайн. – Режим доступа: <https://www.bibleonline.ru/bible/ukr/42/10/#19> (дата обращения: 20.03.2019). – Название с экрана.

16 Житие 364: Страдание святого великомученика Георгия Победоносца // Ростовский Дмитрий святитель. Жития святых / [Электронный ресурс]: Азбука веры. – Режим доступа: https://azбука.ru/otechnik/Dmitrij_Rostovskij/zhitija-svjatykh/364?=%D0%93%D0%B5%D0%BE%D1%80%D0%B3%D0%B8%D0%B9 (дата обращения 05.09.2018). – Название с экрана.

17 Там же.

18 Там же.

19 Там же.

20 Об’явлення св. Івана Богослова (12:1) // Біблія. Новий Заповіт / Пер. І. Огієнка / [Електронний ресурс]: Моя библия онлайн. – Режим доступа: <http://www.my-bible.info/biblio/ukrainskaya-bibliya/otkrovenie-ioanna-bogoslova.html> (дата обращения: 19.03.2019). – Название с экрана.

21 Об’явлення св. Івана Богослова (12:7-10) // Там само.

22 Овчинникова Е. С. Икона “Георгий с отсеченной головой” в собрании московского Исторического музея // Византия. Южные славяне и Древняя Русь. Западная Европа. Искусство и культура: Сборник статей в честь В. Н. Лазарева. – Москва: Наука, 1973. – С. 164–171.

Зображення голови св. Георгія в лапах дракона на підвісці Я. Лизогуба можливо проінтерпретувати так: змії може перемогти тіло (бо ж і Георгію-людині відрубали голову), але дух непереможний. Отець Небесний винагородить безсмертну душу вічним життям – такий патерналізм характерний для світогляду християнської доби.

Сучасний світоглядний простір суттєво відрізняється від попередніх епох. Культурним маркером для характеристики сюжету “Битва з чудовиськом” була обрана робота київського майстра-ювеліра В. Лесогора – гарнітур “Двері в нікуди” (рис. 10).

Означений гарнітур (срібло, кварц, смарагд, 2014 р.) складається із каблучки та сережок. Шинка каблучки формується лускатим тілом змія, хвіст і голова якого утворюють звивистий каст. Прямокутна вставка з великого прозорого кварцу за формою схожа на двері. У відповідній стилістиці створені й сережки: змії, загрозово роззявивши пащу, охоплює прозорий камінь ззаду та позбавляє можливості подивитися крізь кварц. Художник так пояснює значення свого твору: “Змії – власне «его» – пильний охоронець на виході з виміру”²³. Тобто боротьба зі змієм переходить із зовнішнього плану у внутрішній.

Цими ідеями нині насичений культурний простір. Під час виїзної лекції “Ювелірні прикраси: сенс, стиль, історія” для учнів середніх і старших класів відбувається майстер-клас із дизайну, метою якого є не розвиток дизайнерських здібностей, а наповненість ескізу ідеями, цікавий художній образ або історія. Серед учнівських робіт²⁴ була й така, в якій головним ворогом людини постає сама людина – навіть у юнацькому середовищі побутує тема подолання внутрішніх монстрів.

Людина – екзистенція, яка виявляє себе в діях і виборі, який здійснює. Нині людина захищена від ворожого середовища природи й поступово відходить від впливу локальних культур. Вона сама відповідає за власне життя. Ворогом-змієм стають внутрішні проблеми, культурні викривлення, особисті аберації. Подолати змія означає звільнити свій внутрішній простір від власних недоліків.

Аналіз мистецьких творів наштовхує на висновок: людство дорослішає, стає здатним на інтроспекцію, аби кожен розпочав найскладнішу битву – битву всередині власної свідомості.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Безсонова С. С. Образ собако-птаха у мистецтві Північного Причорномор’я скіфської епохи // Археологія. – 1977. – Вип. 23. – С. 11–24.
2. Білан Ю. О., Іваненко А. О. Досвід реставрації та реконструкції одного з вузdechкових наборів з кургану Товста Могила // Музейні читання. Матеріали наукової конференції “Ювелірне мистецтво – погляд крізь віки” (Музей історичних коштовностей України, 21–22 листопада 2016 р.) – Київ: Фенікс, 2017. – С. 48–64.
3. Вертієнко Г. В. Іконографія скіфської есхатології. – Київ: Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України; Видавець Олег Філюк, 2015. – 224 с.
4. Габелко О. Л., Завойкина Н. В., Шавырина Т. Г. Стела Омпасалака и фиасы Фанагории в первые века н. э. // Античный мир и археология. – Вып. 12. – 2006. – С. 334–344.
5. Євангеліє від Луки (10:19) // Біблія. Новий Заповіт / Пер. І. Огієнка / [Електронний ресурс]: Библия онлайн. – Режим доступу: <https://www.bibleonline.ru/bible/ukr/42/10/#19> (дата обращения: 20.03.2019). – Название с экрана.
6. Житие 364: Страдание святого великомученика Георгия Победоносца // Ростовский Дмитрий святитель. Жития святых / [Електронний ресурс]: Азбука веры. – Режим доступу: https://azbyka.ru/otechnik/Dmitrij_Rostovskij/zhitija-svjatykh/364?=%D0%93%D0%B5%D0%BE%D1%80%D0%B3%D0%B8%D0%B9 (дата обращения: 05.09.2018). – Название с экрана.
7. Мозолевський Б. М. Товста Могила. – Київ: Наукова думка, 1979. – 252 с.
8. Об’явлення св. Івана Богослова // Біблія. Новий Заповіт / Пер. І. Огієнка / [Електронний ресурс]: Моя біблія онлайн. – Режим доступу: <http://www.my-bible.info/biblio/ukrainskaya-bibliya/otkrovenie-ioanna-bogoslova.html> (дата обращения: 19.03.2019). – Название с экрана.
9. Овчинникова Е. С. Икона “Георгий с отсеченной головой” в собрании московского Исторического музея // Византия. Южные славяне и Древняя Русь. Западная Европа. Искусство и культура: Сборник статей в честь В. Н. Лазарева. – Москва: Наука, 1973. – С. 164–171.
10. Полидович Ю. Б. Изображение противостояния героя с чудовищем на налобнике из Волковцев и некоторые особенности декора конской узды скифского времени // Записки отдела нумизматики и торевтики Одесского археологического музея. – Одесса: Ибрис, 2017. – С. 179–183.
11. Топоров В. Н. Еще раз о фракийском всаднике в балканской и индоевропейской перспективе // Балканские чтения-I: Образ мира в слове и ритуале. – Москва: Институт славяноведения и балканистики РАН, 1992. – С. 3–32.
12. Фракийское искусство и культура болгарских земель. Каталог выставки. – Москва: Советский художник, 1974. – 296 с.

REFERENCES

1. Bezsonova S. S. Obraz sobako-ptakha u mystetstvi Pivnichnoho Prychornomor'ya skifskoi epokhy // Arkheolohiya. – 1977. – Vyp. 23. – S. 11–24.
2. Bilan Yu. O., Ivanenko A. O. Dosvid restavratsii ta rekonstruktsii odnogo z vuzdechkovykh naboriv z kurhanu Tovsta Mohyla // Muzeyni chytannya. Materialy naukovoi konferentsii “Yuvelirne mystetstvo – pohlyad kriz viky” (Muzey istorychnykh

23 Усне повідомлення.

24 Лекція 13.09.2018, ЗОШ № 273, ескіз учня 8 кл.

koshtovnostey Ukrainy, 21–22 lystopada 2016 r.). – Kyiv: Feniks, 2017. – S. 48–64.

3. *Vertiyenko H. V.* Ikonohrafiya skifskoi eskhatolohii. – Kyiv: Instytut skhodoznavstva im. A. Yu. Krymskoho NAN Ukrainy; Vydavets Oleh Filyuk, 2015. – 224 s.

4. *Gabelko O. L., Zavoykina N. V., Shavyrina T. G.* Stela Ompasalaka I fiasy Fanagorii v pervye veka n. e. // *Antichnyi mir i arkheologiya*. – Vyp. 12. – 2006. – S. 334–344

5. *Yevanheliye vid Luky (10:19)* // *Bibliya. Novyi Zapovit* / Per. I. Ohiyenka / [Elektronnyi resurs]: Bibliya onlayn. – Rezhym dostupa: <https://www.bibleonline.ru/bible/ukr/42/10/#19> (data obrascheniya: 20.03.2019). – Nazvanie s ekrana.

6. *Zhitiye 364: Stradanie svyatogo velikomuchenika Georgiya Pobedonostsa* // *Rostovskiy Dimitriy svyatitel. Zhitiya svyatykh* / [Elektronnyi resurs]: Azbuka very. – Rezhym dostupa: https://azbyka.ru/otechnik/Dmitrij_Rostovskij/zhitiya-svyatykh/364?=%D0%93%D0%B5%D0%BE%D1%80%D0%B3%D0%B8%D0%B9 (data obrashcheniya: 05.09.2018). – Nazvanie s ekrana.

7. *Mozolevskiy B. M.* *Tovsta Mohyla*. – Kyiv: Naukova dumka, 1979. – 252 s.

8. *Obyavleniya sv. Ivana Bohoslova* // *Bibliya. Novyi Zapovit* / Per. I. Ohiyenka / [Elektronnyi resurs]: Moya bibliya onlayn. – Rezhym dostupa: <http://www.my-bible.info/biblio/ukrainskaya-bibliya/otkrovenie-ioanna-bogoslova.html> (data obrashcheniya: 19.03.2019). – Nazvanie s ekrana.

9. *Ovchinnikova E. S.* *Ikona “Georgiy s otsechenoy golovoy” v sobranii moskovskogo Istoricheskogo muzeya* // *Vizantiya. Yuzhnye slavyane i Drevnyaya Rus. Zapadnaya Evropa. Iskusstvo i kultura: Sbornik statey v chest V. N. Lazareva*. – Moskva: Nauka, 1973. – S. 164–171.

10. *Polidovich Yu. B.* *Izobrazhenie protivostoiania geroia s chudovishchem na nalobnike iz Volkovtsev i nekotorye osobennosti dekora konskoy uzdy skifskogo vremeni* // *Zapiski otdela numizmatiki i torevniki Odesskogo arkheologicheskogo muzeia*. – Odessa: Ibrys, 2017. – S. 179–183.

11. *Toporov V. N.* *Eshche raz o frakiyskom vsadnike v balkanskoy i indoevropeyskoy perspektive* // *Balkanskie chteniya – 1: Obraz mira v slove i rituale*. – Moskva: Institut slavyanovedeniya i balkanistiki RAN, 1992. – S. 3–32.

12. *Frakiyskoe iskusstvo i kultura bolgarskikh zemel. Katalog vystavki*. – Moskva: Sovetskiy khudozhnik, 1974. – 296 s.

Перелік ілюстрацій:

Рис. 1. Прикраси кінської вузди: начільник та націчники. Золото. Сумська обл., с. Вовківці. IV ст. до н. е.

Рис. 2. Фрагмент вовківецького начільника.

Рис. 3. Фрагмент пекторалі. Золото. Дніпропетровська обл., курган Товста Могила. IV ст. до н. е.

Рис. 4. Фрагмент скроневих підвісок. Золото. Черкаська обл., курган № 4 біля с. Новосілка. IV ст. до н. е.

Рис. 5. Прикраси кінської вузди. Срібло. Херсонська обл., курган Огуз. IV ст. до н. е.

Рис. 6. Євангеліє, фрагмент (бокові застіжки окладу). Срібло. Україна. XVIII ст.

Рис. 7. Євангеліє, фрагмент. Срібло. Київ. Іван Равич. XVIII ст.

Рис. 8. Дукач. Золото. Полтавська обл. XVIII ст.

Рис. 9. Підвіска, фрагмент. Золото, срібло, смарагди, рубіни, сапфіри, перли. Україна, Німеччина. XVI–XVII ст.

Рис. 10. Гарнітур “Двері в нікуди”. Срібло, кварц, смарагд. Київ. Вадим Лесогор. 2014 р.

Таблиця №1

Діахронний аналіз сюжету “Битва з чудовиськом”

	Язичницька доба	Християнська ідеологія	Сучасність
Ворог	небезпеки матеріального світу, змії – страховисько або вбивця предка	небезпека втрати душі, змії – наклепник, НЕправдивий	небезпека втрати унікальної екзистенції, змії – аберації особистості
Мета боротьби	фізичне виживання людини, виживання роду	виживання душі, виживання культури	виживання екзистенції, внутрішня свобода

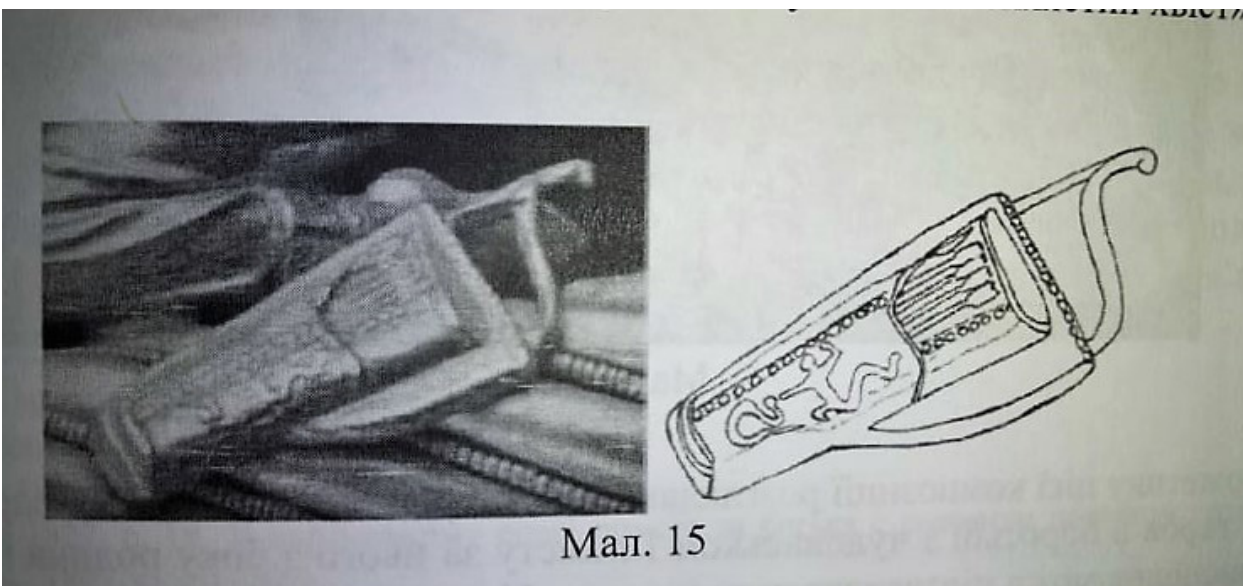
Рис. 1

Рис. 2

Рис. 4

Мал. 15

Рис. 3

Рис. 5

Рис. 6

Рис. 7

Рис. 8

Рис. 9

Рис. 10